

Állattani következetlenség és rendezetlenség a *Physiologus latinusban*

A szerző, *Emmanuelle Kuhry*, aki a francia *Institut de recherche et d'histoire des textes* munkatársa, főként arisztotelianus latin nyelvű szövegek hagyományozásának és a *Physiologus* kézírathagyományának tanulmányozásával foglalkozik. A következőkben ismertetett tanulmánya *Mattia Cipriani* és *Nicola Polloni* által szerkesztett *Fragmented Nature: Medieval Latinate Reasoning on the Natural World and Its Order* című tanulmánykötetében jelent meg 2022-ben „Zoological Inconsistency and Confusion in the *Physiologus latinus*.” címmel.

Cikkében *Kuhry* elsőnek a *Physiologus* történetét tárja elénk, amely egy többnyire állatokról szóló, rövid fejezetekből álló görög nyelvű katalógus. Összesen 48 lényt tartalmaz, köztük 40 állatfaj, 6 kőfajta valamint 2 fafajta található. A természettudományos információk mellett tudományos értelmezést is fűz az egyes élőlényekhez. Egészen Kr. u. II–III. századra vezethető vissza a korai története, majd a IV–VII. században kezdték fordítani más nyelvekre a szöveget, többek között latinra is. Négy görög gyűjtemény létezik, amelyek közül az elsőhöz köthető a latin fordítás is.

A latin *Physiologus*nak négy változata ismert, így a változatok közötti összefüggések és különbségek megértésének érdekében közelebbről is meg kell vizsgálni az eredetüket. Az Y, B, és a C változatok különállóak, míg a negyedik vegyes változat, az A, a B és C fejezeteit egyesíti. Az Y változat vélhetően ahhoz a görög szöveghez áll közel, amely az első görög gyűjteményen belül az

ötödik gyűjteménycsaládba tartozik. A B és a C változat feltehetően egy elveszett közös őstől származik. Úgy tartják, hogy a C változat is a kezdeti görög szöveggyűjteményekből ered, méghozzá az a harmadikból az első görög gyűjteményen belül.

A középkorban a B változat volt a legerjedtebb, mivel a X. és XII. századtól ez alkotta a bestiárium-családok magját, kivonatokkal kiegészítve (Sevillai Szent Izidor *Etymologiae* és Szent Ambrus *Hexaemeron* című művéből). A tartalmat átszervezték, és így különböző szövegcsaládok jöttek létre. A B változathoz és az izidori *Etymologiae*-ből készült verzió az első, amely minden fejezet végén külön kivonattal szolgál az *Etymologiae*-ből is. A későbbi verziókat is úgy igyekeztek létrehozni, hogy az megfeleljen az izidori modellnek, bár a benne leírt állatok csoportjának a sorrendje eltérő lehet.

A szerző a szövegahagyomány bemutatása után a vidra és a krokodil esetét ragadja ki illusztráció gyanánt. A krokodilt az izidori besorolástól eltérően a különböző változatok a halak között helyezik el. Jelen esetünkben az egyes bestiáriumi kéziratcsaládokban, vagy csak a bestiák között fog megjelenni, vagy pedig kétszer, azaz egyszer a halak majd a bestiák között. A bestiák közé más vadon élő állatok és a házi négy lábúak sorolhatók. Ahhoz, hogy megérthessük, hogy miért két helyen jelenik meg a krokodil, a kéziratahagyomány több ágát is vizsgálni kell. A *Hexaemeron*-B-Izidor (továbbiakban H-B-I) változat a családok fejlődése szempontjából egy fontos csomópont. A *Physiologus* hagyományában megjelenő *enhydros* (latin változatokban) – *hyllos* (görög változatokban) egy olyan vidrára hasonlító állat, amely sajátos módon küzd a krokodil ellen. Miután bekerül a krokodil szájába, belülről tépi ki annak zsigereit. Az *ichneumon* (egy a mongúzfélek családjába tartozó ragadozó) pedig úgy küzd meg az alvó krokodillal, hogy befurakodik annak testébe, és felfalja a zsigereit. A két jelenet

nagyon hasonló egymáshoz (a harc előtt mind a két állat sárral keni össze magát, hogy azzal megvédje magát).

A latin B változatban és annak összes bestiáriumi változatában az *ichneumon* nem jelenik meg. A latin C változat szövegeiben sem az *enhydros* sem az *ichneumon* nem jelenik meg. Az ókori *Physiologus*ban a krokodil nem kap külön fejezetet, csak az *enhydros* ellenségeként jelenik meg. Ezután a szerző a B változat *enhydros*ról szóló fejezetének fordítását tárja elénk. A különböző változatoknál számos eltérés mutatkozik mind a szövegekben, mind az illusztrációban. A szöveg mellé festett képen egy kígyó vagy egy háromfejű szárnyas hidra lép be a krokodil szájába. A *hydrus* kapcsán az író Hercules és a lernai hidra történetéről is ír.

De hogyan is lett a vidrából vízi kígyó? A cikk szerzője is erre a kérdésre kereste a választ. A támpontot a H-B-I változat adja, miszerint a Nílusban van egy másik állat is, amit *hidrus*nak hívnak. A *Physiologus*-ban pedig ez a mondat szerepel: „Ó halál, hol van a te fullánkod?” – eszerint a *hydrus* az egy vízben élő fullánk, vagyis kígyó. Az állat leírása a különböző változatokban néhol eltérő, pl.: a B változatban nem is kap fizikai leírást.

A szerző a hangya és a gyöngyragyló esetével is foglalkozik. A görög *Physiologus*ban szereplő *myrmecoleon* nevezetű állat – magyarra fordítva: hangyaoroszlán – képzeletbeli lény, mely a hangya és az oroszlán párosodásából származik. A *Physiologus*ban eképpen írnak róla: „A hangyaoroszlán elpusztul, mert nincs tápláléka. A hangyaoroszlán eleje olyan, mint az oroszláné, hátulja pedig olyan, mint a hangyáé. Apja húsevő, anyja pedig hüvelyeseket fogyaszt. Amikor a hangyaoroszlánt nemzik, kettős természetűnek nemzik őt [...]” A róla szóló fejezet második része megadja az allegória értelmezését: „Ilyen a kétszínű, a minden útjában állhatatlan ember. Nem helyénvaló két ösvényen járni és kétfélét imádkozni. [...]”

A görögötől eltérően a latin *Physiologus*ban csak nagyon kevés változatban szerepel a *myrmicoleon* (hangyaoroszlán). A B változatban egyetlen fennmaradt kézirat adja át ezt a fejezetet úgy, hogy a tartalmat jelentősen módosítja. Ebben a változatban a hangyaoroszlán sajtós vadászati technikájáról olvashatunk, és annak keresztény allegorikus értelmezéséről. Azonban ez a fejezet nem maradt fenn az utókornak a többi fejezettel együtt, amelyek a X. századtól a virágzó bestiáriumból magját képezték. Majd a B-Is változatban marad fenn új fejezetként, melynek címe az egyes változatokban: *De mermecolion et de naturis eius*. A fejezet első mondata legtöbbször így hangzik: „Van a tengerben egy kő is, amelyet latinul *mermecolion*nak, görögül *concha sabeán*ak neveznek, mert homorú és kerek”. A kézirat, amely a *Physiologus* B egyetlen hangyaoroszlánról szóló fejezetét tartalmazza, Monte Cassino könyvtárában található. A tartalomjegyzéke utolsó fejezetként említi egy *De mirmicole* című fejezetet, amelynek tartalmával sajnos nem rendelkezünk. Ez akár a gyöngyragylóról és akár a hangyaoroszlánról is szólhat.

A cikk elején elsőként arra a kérdésünkre kaphattuk meg a választ, hogy: Mi is az a *Physiologus*? Hogyan épül fel? Miután megismertük a *Physiologus* szerkezetét és a szövegváltozatait, a szerző példaként különböző állatokat választott ki a *Physiologus*ból, mely élőlények (pl.: krokodil, hangya) a különböző változatokban eltérő besorolással vagy megjelenéssel találhatók meg. Ezen eltérések vizsgálata kapcsán fellépő zavarosságot tárta elénk Emmanuelle Kuhry érdekesebbnél érdekesebb történetek fordításának és értelmezésének formájában.

Emmanuelle Kühr: „Zoological Inconsistency and Confusion in the *Physiologus* latinus.”
Fragmented Nature: Medieval Latinate Reasoning on the Natural World and Its Order
(Széttöredezett természet: Középkori latin gondolkodás a természetről és annak rendjéről). Routledge, 2022. 9–20. o.

Kocsis Viktória